

Министерство высшего и среднего специального образования  
Республики Узбекистан  
Чирчикский государственный педагогический институт  
Ташкентской области

Государственный комитет по развитию туризма  
Республики Узбекистан

Географическое общество Узбекистана

Ошский государственный университет



**ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ ВА РЕКРЕАЦИЯНИ  
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ГЕОГРАФИК МУАММОЛАРИ ВА  
ИМКОНИЯТЛАРИ**

халқаро илмий-амалий конференция

**МАТЕРИАЛЛАРИ**

(Чирчиқ ш., 2019 йил 11-12 октябрь)



**МАТЕРИАЛЫ**

международной научно-практической конференции  
**ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ  
РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ**  
(г. Чирчиқ, 11-12 октября 2019 года)

Чирчиқ – 2019

Республикасида йуллар, ичимлик суви ва канализация тармоқларини қуришга 1,2  
миллиард доллар ажратилишини таъкидлаб утиши сўзимизга небот бўла олади.

**Фойдаланилган адабиётлар:**

1. Солнев А. Ўзбекистон географияси (Ўзбекистон иқтисодий ва ижтимоий  
географияси). Т.: Университет, 2014.
2. <https://kun.uz/uz/news/2017/09/12/dunedagi-eng-ahsi-temir-jul-sajelik-junalistari>
3. railway.uz
4. Safarova N.I., Amanbaeva Z.A., G'apparov A.N. Moddiy ishlab chiqarish asoslari. –  
Т., 2012.
5. Turdimambetov I., Embergenov N., Nauruzbaeva G., Tursinov M. Socialliq  
geografiya trykarlari. – Nukus: Miraziz Nukus, 2018.
6. <https://uzbektourism.uz/uz/newnews/view?id=671>

**Usmanov M.R.**

**EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS GEOGRAFIK  
XUSUSIYATLARI**

**Annolatsiya.** *Maqolada O'zbekistonda turizmni rivojlantirish masalalari, ekoturizm, xalqaro turizm, tarixiy obidalar, tog', daryo turizmni rivojlantirishning afzalliklari, hamda muhofaza etiladigan hududlar to'g'risida ma'lumotlar tahlil qilingan.*

**Kalit so'zlar:** *turizm, xalqaro turizm, ekoturizm, tog' turizmi, daryo turizmi, muhofaza etiladigan hududlar.*

**Географические особенности развития экотуризма**

**Аннотация.** *Данная статья посвящена проблемам развитию туризма в Узбекистане. Освещены преимущества развития экотуризма, исторического, горного и речного туризма. Проанализированы сведения об охраняемых природных территориях Узбекистана.*

**Ключевые слова:** *туризм, международный туризм, экотуризм, горный туризм, речной туризм, охраняемые территории.*

**The main geographic peculiarities of developing ecotourism**

**Abstract.** *This thesis deals with the developing tasks of ecotourism in Uzbekistan, also, analyzes information on advantages of ecotourism, international tourism, historical monuments, mountain and river tourism, as well as protected areas.*

**Key words:** *tourism, international tourism, ecotourism, mountain, river tourism, and protected areas.*

Ma'lumki, O'zbekiston o'zining go'zal, betakror tabiati, noyob arxitektura yodgorliklari, muqaddas qadamjolari, urf-odatlari, o'ziga xos an'analariga ega. Mazkur omillar xorijiy mamlakatlar aholisini o'ziga jalb etgan holda, mamlakatda turizm industriyasini rivojlantirish imkoniyatini vujudga keltiradi. Ammo, hozirgi davrda bunday salohiyatdan to'la va samarali foydalanishga erishilmagan.

Turizmni iqtisodiy geografik jihatdan baholashda aholi va uning xo'jalik faoliyatining o'sishi bilan bog'liq holda tabiatga, tabiiy muhitga salbiy ta'sirini ekologik jihatdan o'rgansa, tabiiy geografiyada esa atrof-muhit, tabiiy komponentlar va landshaftlarning antropogen omil ta'sirida o'zgarishi bilan bog'liq muammolar tahlil etiladi. Ammo turizm bir qarashda rekreatsiya geografiasining bir tarmog'i bo'lib ko'rinsada, ikkinchi tomondan rekreatsiya turizmining ichidagi tarmoq sifatida namoyon bo'ladi. Bu ikki tarmoq bir biri bilan juda yaqin soha bo'lib, bir paytning o'zida birgalikda ham qarash mumkin. Shuningdek, bu "juftlik"larning ichida vujudga kelgan ekologik turizm nisbatan yangi yo'nalish hisoblanadi. Chunki, ekoturizm insoniyatning sivilizatsiyadan xoli bo'lgan, tabiatning sof va takrorlanmas landshaftlarini hamda

inson tomonidan yaratilgan ekologik havfli antropogen landshallarni o'rganish bilan shug'ullanadi.

Turizmni rivojlantirish maqsadida uning ekologik tomonlarini geografik jihatdan ilmiy o'rganish kelajakda katta ahamiyat kasb etadi. Buning uchun turistik ob'ekt va rekreatsiya, tabiiy zonalar va landshalllar salohiyatidan samarali foydalanishda ularning ekologik xususiyatlariga e'tibor qaratish talab etiladi.

Binobarin, geografiya fanining yangi tadqiqot ob'ekti hisoblangan turizm geografiyasini fanining ikki asosiy bo'g'inlari bo'lgan tabiiy va iqtisodiy-ijtimoiy geografik jihatdan bog'lab tadqiq etish katta samara beradi. Chunki, tabiiy-rekreatsiya hamda ijtimoiy-madaniy turistik ob'ektlarni sayyohlik nuqtai nazardan o'rganish jarayonida bu ikki yo'nalish bir birl bilan chambarchas bog'langan bo'ladi. Ayni paytda esa ular tarqoq, hududiy jihatdan uzoqda joylashgan bo'lishi ham mumkinligini ham nazardan qochirmaslik lozim. Shu o'rinda turizmning eng muhim yo'nalishi hisoblangan ekologik turizm "ekoturizm" ko'p jihatdan tabiiy va iqtisodiy-ijtimoiy geografiyaga bog'lanib ketadi [6].

Prezidentimizning 2016 yil 2 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni bu boradagi ishlar samaradorligini yanada oshirishda muhim dasturlamal bo'lib xizmat qilmoqda [1].

Tadqiqotlarning so'ngi ma'lumotlariga ko'ra, ko'pgina turizmning turli tarmoqlari o'sishi yiliga o'rtacha 5% ga ortib borayotgan bo'lsa, ekoturizmning kersatkichi esa 20-30% dan oshmoqda. Ko'pgina mutaxassis va tadqiqotchilarning ilmiy tajriba va xulosalari shuni ko'rsatmoqdaki, ekoturizm turizmning yangi yosh yonalishi bo'lishiga qaramasdan, ommalashuvi boshqa turistik yo'nalishlarga nisbatan 2-3 barobar jadal kechmoqda. Shuning uchun ham respublikada ekoturizmni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab ishlar amalga oshirilmogda.

Ekoturizm hududiy jihatdan turli geografik kenglik va zonalliklarda o'zgacha namoyon bo'ladi. Rel'efining ko'rinishiga bog'liq holda tog' va tog'oldi, voha, pasttekislik, tekislik, cho'l, adir va hakoazolarda ekologik turizmni turlicha shaklda, ya'ni tog' ekoturizmi, cho'l ekoturizmi, voha ekoturizmi va boshqa turli qiyofada o'ziga xos ekolandshalllar vujudga keladi. Vaholanki, kishilar tabiatning bir bo'lagi ekanligi sababli hamma vaqt tabiatga hamda xususan, ekologik turizmga ishtirok etishga intiladi [3].

Tog'lar o'zining sarvqomalligi, hamda qudratli kuchga ega ekanligi, dunyoning ustunlari sifatida hamda o'zining sirlil ajoyibotlari bilan insoniyatni hayratga solib kelgan. Binobarin, BMT ning bevosita tashabbusi bilan "2002 yilni tog' yili" deb e'lon qilinganligi, shuningdek, dunyoning turli mamlakatlarida, xususan Kanada, AQSH, Qirg'iziston, O'zbekiston kabi bir qancha davlatlarda ilmiy-amaliy anjumanlar, seminarlar o'tkazilib, tog' va uning boyliklaridan foydalanish va uning ekologik vaziyatini yaxshilash borasida ko'plab taktiklar ilgari surilgan edi. Ayni chog'da, tog'lar turizmida xususan, tog' ekoturizmi, g'or turizmi, tog' o'rmon turizmi, ov turizmi va boshqa imkoniyatlarini e'tiborga olib, mintaqalarda ulardan samarali foydalanish va muhofaza qilishning ilmiy tavsiyalarga asoslanish muhimligi oldinga surildi [6].

O'zbekiston miqyosida turizmning ekologik jihatlarini o'rganish, hizning fikrimizcha, quyidagilarni o'z ichiga oladi: Daryo, ko'l, suv omborlari, tog' ekoturizmi, shahar ekoturizmi, landshaft ekoturizmi va h.k.lar. Binobarin, uning hududiy joylashuviga nazar tashlaydigan bo'lsak, avvalo ularni ekoturistik jihatdan rayonlashtirish orqali aniq o'rganish mumkin. Shu o'rinda ularning geografik joylashuvida turli mintaqalarga ajratish lozim bo'ladi. Birinchi ekoturistik mintaqa tog' va tog'oldi mintaqasi hisoblanib, u (Chortoq, Chimyon, Zomin, Baxmal, Urgut, Omonqo'ton, Shohimardon, Boysun va boshqalar) yurtimizning eng so'lim maskanlari sifatida asosiy ekoturistik zonalar bo'lib, ularni kichik-kichik hududlarga ajratgan holda dam olish va sog'lomlashtirish sihatgohlarini barpo etish imkoniyatlari mavjud. Ikkinchi ekoturistik mintaqa tekislik va cho'l hududlarini tashkil etgan bo'lib, bu yerda shahar va aholi manzilgohlari, tarixiy, cho'l landshaft ekoturistik ob'ektlarni tashkil etadi. Chunki, ekologik turizm nafaqat musaffo, go'zal va xushmanzara joylarni, qolaversa u ekologik havf mavjud

bo'lgan ob'ektlarni ham qamrab olgan. Shu jihatdan mazkur mintaqa respublikamizda ham keng tarqalgan.

Dunyo miqyosida turizmning eng yangi yo'nalishlaridan biri "ekoturizm"ning asosiy maqsadi turistik marshrutlarni hududiy tashkil etishda atrof muhitni, tabiiy muvozanatni saqlab qolishga e'tiborni kuchaytirishdir. Shu nuqtai nazardan ekologik turizm umumiy ekologik muammolarni yechish bilan uyg'unlashib ketadi. Bunda turizm landshtafllar ekotizimida turistik salohiyatidan ularga zarar ko'rsatmagan holda foydalanish jiddiy ahamiyat kash etadi.

Turistik sayohatlarga qatnashgan maqsad sayohat paytida yangi joylarni ko'rish, tabiat go'zalligidan, toza tog' yoki o'tmon havosidan bahra olish, yovvoyi tabiat bag'rida dam olish, shuningdek, o'zga halq urf-odatini, madaniyati, san'ati, tarixiy obidalarini ko'rishdan iboratdir. Binobarin, ekologik toza hudud ajoyib tabiat va boshqa rekreatsiya resurslari ekoturizmning muhim ob'ekti bo'lishi bilan birga, ayni vaqtda ekologik tang hududlarni ham tadqiq qilish ahamiyatdan xoli emas.

Turizm yaxshi rivojlangan Italiya, Shveysariya, Ispaniya kabi mamlakatlarda mahalliy va chet ellik sayyohlar uchun turistik firmalar tomonidan har xil marshrut asosida ekskursionlar asosan daryo va ko'llarga uyushtiriladi. Bunda daryo va ko'llarning ekologik jihatdan tozaligini saqlab qolish nazarda tutiladi [5].

Respublikamizda ham o'nlab, yuzlab katta va kichik daryo va ko'llar, suv omborlari mavjud bo'lib, ularning turistik ahamiyati uncha ko'ngildagidek emas. Bularning gidrologik ob'ektlaridan samarali foydalanish uchun avvalo keng ko'lamli turistik, geografik, kartografik tadqiqotlar o'tkazish, sayyohlik bilan shug'ullanadigan firma va kompaniyalar qiziqishini oshirish lozim.

Orol dengizi va Orolbo'yi hududlari ekologik tang zona hisoblanadi. Bu hududga bevosita tanishtiruv ahamiyatiga ega bo'lgan ekoturistik sayohatlar marshrutlarini uyushtirish ham o'ziga xos ahamiyat kash etadi. Shuningdek, o'lkamizda qator baliq ko'llar (mazorlar) mavjud bo'lib, ular Haxmal, Nurota, Yangiqo'rg'on va boshqa tumanlarda joylashgan. Albatta bunday ob'ektlarni ham mahalliy va xalqaro turizm dasturlariga kiritish lozim.

O'zbekistonning boy tarixi, uming bosib o'tgan yo'li va shon-shuhratidan dalolat beruvchi tarixiy obidalar uzoq yillardan beri saqlanib kelinmoqda. Ammo keyingi yillarda aholi soni va ehtiyojning o'sishi, shaharlarning kengayishi va rivojlanishi (urbanizatsiya) sanoat va transportning yuksalib borishi ta'sirida bunday ob'ektlarda ekologik vaziyatning keskinlashuvi yuzaga kelmoqda. Demak, aytish mumkinki, tabiiy muhit, tabiat bilan jamiyat o'rnatidagi nomutanosiblik oxir oqibat ekologik vaziyatning yomonlashuvi, ekoturistik vaziyatning salbiy ko'rinishini vujudga keltiradi. Tarixiy yodgorliklar bilan tanishish respublikamizda juda ko'p bo'lgan qadimiy shahar xarobalarini bevosita ko'rishni ham nazarda tutadi. Shu jihatdan Axxi, Afrosiyoh, Ayozqal'a, Kampirqal'a, Tuproqqal'a, Pop, Nasaf kabi shahar qoldiqlari sayyohlar diqqatini o'ziga jalb qilishi mumkin [2].

Tog' ekoturizmi bevosita tabiat bilan inson o'rnatida o'zaro to'qnashuvi qay tarzda kechishi bilan bog'liq. Yurtimizdagi ko'plab tabiat go'shalar borki, u bevosita sayyohlarning dam olish va sog'lomlashtirish vazifasini bajaradi. Binobarin, tog' hududidagi hushmanzara joylar chet ellik sayyohlar uchun ochilmagan qo'riqdir. Biz ularni qiziqitira olsak, har bir sayyohni tabiat qo'yimida dam olish va sog'lig'ini tiklashga erisha olsak ekoturizmning imkoniyatlari nihoyatda kengayadi. Ammo buning uchun ekologik vaziyat va turizm xizmatini yaxshilash talab etiladi.

Mahalliy sayyohlarning mavsumiy dam olish paytlaridagi tartibsizligi natijasida o'simlik va hayvonot dunyosini puxxon qilishi, lola, ravoch, kiyik o'ti, tog' piyozu kabi noyob tibbiyotda foydalaniladigan o'simliklarning yo'q qilinishi shu joylarda noxush ekologik vaziyatni yuzaga keltiradi. Bunday hududlarni qo'riqlash, avaylab asrash, dam olishni va turistik marshrutlarni to'g'ri tashkil etish lozim. Shu maqsadda ekoturistik tadqiqotlar o'tkazish va quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqvadga muvofiqdir:

- Tog' va tog'oldi mintaqalaridagi hushmanzara tabiat go'shalarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish, buning uchun maxsus qo'riqxona va milliy bog'lar tashkil etish;
- Hududlarni turistik rayonlashtirishda ekologik turizmni tashkil etish nuqtai nazardan baholash;
- Sog'liqni saqlash xodimlari tomonidan shifobaxsh joylarni o'rganib chiqish;
- Tog' ekoturizmini rivojlangan davlatlar tajribalaridan kelib chiqqan holda yo'lga qo'yish va boshqalar [6].

**Фойдаланилган адабиётлар:**

1. Mirziyoev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. Абдужабборов. М.А. Карст гор. Южного Узбекистана. - Т.: 1990. - 112 с.
3. Алнева Ж.Н. Роль экологического туризма в устойчивом развитии Республики Казахстан (на примере Алматинской области). Автореф. дисс. канд. геогр. наук. – Алматы, 1998. -18 с.
4. Дажумаев Т. Горы Узбекистана, природа, хозяйство, отдых, (Региональные проблемы).-Т.: Мехват, 1998. - 224 с.
5. Ердавлетов С.Р. География туризма: история, теория, методы, практика – Алматы, 2000. - 336 с.
6. Soliev A., Usmonov M. Turizm geografiyasi. – Samarqand, 2005.

**Федорко В.Н., Курбянов Ш.Б., Ражабов Ф.Т.**

**ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА В  
УЗБЕКИСТАНЕ: ИСТОРИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**Аннотация.** В статье рассматривается краткая история развития географических исследований рекреации и туризма в Узбекистане, выделены основные направления соответствующих географических изысканий и их важнейшие представители. Намечены магистральные проблемы дальнейшего развития географии рекреации и туризма в Узбекистане.

**Ключевые слова:** рекреационная география, география туризма, направление исследований, диссертация, физическая география, социально-экономическая география

**Ўзбекистонда рекреация ва туризмга оид географик тадқиқотлар:  
тарихи ва ривожланиш истиқболлари**

**Аннотация.** Мақолада Ўзбекистонда рекреация ва туризмни географик тадқиқ этишининг қисқача тарихи кўриб чиқилган, тегишли географик тадқиқотларнинг асосий йўналишлари ва уларнинг йиллик вакиллари ажратиб олинган. Ўзбекистонда рекреация ва туризм географиясини истиқболда ривожлантиришнинг устувор муаммолари белгилаб олинган.

**Калит сўзлар:** рекреацион география, туризм географияси, тадқиқот йўналишлари, диссертация, табиий география, ижтимоий-иқтисодий география

**Geographical studies of recreation and tourism in Uzbekistan:  
history and development prospects**

**Abstract.** The article considers a brief history of the development of geographical studies of recreation and tourism in Uzbekistan, identifies the main directions of the relevant geographical surveys and their most important representatives. The main problems of the further development of the geography of recreation and tourism in Uzbekistan are outlined.

**Key words:** recreational geography, tourism geography, research direction, dissertation, physical geography, socio-economic geography

Актуальные наблюдения о кадровой политике во въездном туризме Узбекистана	
<b>Собиров М.С., Мусоев Д.Г.</b> Природные условия и факторы развития туризма в центральной части Таджикистана	197
<b>Сухивва С.А.</b> Инновационные туристские проекты на территориях историко-культурного назначения	202
<b>Тетеркина Т.А.</b> Диверсификация аграрной сферы Беларуси на основе развития агроэкотуризма	207
<b>Тожиёва З.П., Дусмаёв Ф.А.</b> Худудий рекреация тизми географиянинг урғаниш объекти сифатида	211
<b>Тошбоев З.М., Ҳакимов Б.Б.</b> Мирзаҷул воҳасининг туристик имкониятлари	214
<b>Тошов Х.Р., Мавлонов А.М.</b> Аму-Бухоро машина канали зонаси рекреацион ҳудуд сифатида	217
<b>Турдиев Қ.Т.</b> Сурхондаре вилоятида унга (исломдаи ташқари) дин вакиллари учун тиерат туризмни ривожлантириш истикболлари	220
<b>Улакбаев Қ.Қ.</b> Қуйи Амударе иқтисодий районида туризмни ривожлантиришда транспорт тармоқларининг тутган урни ва унинг истикболлари	222
<b>Usmanov M.R.</b> Ekoturizmni rivojlantirishning o'ziga xos geografik xususiyatlari	226
<b>Федорко В.И., Курбанов Ш.Б., Ражабов Ф.Т.</b> Географические исследования рекреации и туризма в Узбекистане: история и перспективы развития	229
<b>Ҳакимов Қ.М.</b> Туристтик объектлар номлари ва уларнинг талқини хақида	233
<b>Ходжиматов А.И., Сафаров У.Х., Юлдашов А.У.</b> Рекреация ва экотуризмнинг мазмуни-моҳияти тўғрисида	236
<b>Навдагорова С.А., Холдорува Г.М., Гаппаров А.Н.</b> Mirzacho'l o'lkasida ekoturizmni rivojlantirish imkoniyatlari	239
<b>Холмуродов Ш.А.</b> Туркистон-Нурота тизмаси тоғ ландшафтларини рекреация нуқтаи назардан баҳолаш	241
<b>Худайберганиев Д.Т., Пулдашев Х.Я.</b> Минтақаларда дам олиш ва ҳордик чиқариш объектларини ривожлантириш хусусиятлари	244
<b>Хушьяқтова Х.С.</b> Экотуризм учун малакали кадрларни тайёрлаш масалалари	247
<b>Чиж Д.А., Яротов А.Е., Тетеркина А.П.</b> Применение гис-технологий при разработке информационно-туристического web-сервиса (на примере города Минска)	248
<b>Чмож В.А.</b> Анализ динамики туристского потока в республику Крым и проблем развития туристского комплекса территории	251
<b>Шамуратова Н.Т., Сабитова Н.П., Ниқодамбаева Х.Б.</b> Худудларни ривожлантиришда экотуризмнинг аҳамияти: халқаро ва миллий тажриба	255
<b>Шомуродова Ш.Г.</b> Чимен-Чорвоқ курорт-рекреация зонасида жойлашган кадамжо бува тиератгоҳига экотуристтик маршрут	261
<b>Эгамбердиев А., Нишюмова Р.Р.</b> Узбекистон республикасининг туризм соҳасини картографик таъминлаш тўғрисида	264
<b>Эгамбердиев Ф.Т., Ким Г.В.</b> Региональные проблемы развития сферы туризма в Узбекистане и пути их преодоления	266
<b>Эльдаров Э.М.</b> Бассейновый принцип развития туризма в Южном Дагестане	269
<b>Якубжанова Ш.Т., Аманбаева З.А.</b> Узбекистонда агротуризмни ривожлантириш масалалари	273
<b>Мухамедов О.Л.</b> Жиздах вилояти туризмни ривожлантиришда ташқи иқтисодий алоқаларининг урни	278
<b>Болтаев М.Ж.</b> Фарғона водийиси рекреация ресурслари ва улардан туризм мақсадларида фойдаланиш	282
<b>Сведения об авторах</b>	285